

Nohur hojalary

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Nohur hojalary

NOHUR HOJALARY

(hoja tiresiniň taryhy kökleri we hojalaryň görkezen keramatlary baradaky rowaýatlar)

■ Hoja tiresiniň gelip çykyşy

Türkmen halkynyň taryhy gelip çykyşyny öwreneniňde, tire-taýpalaryň hemmesiniňem biri-biri bilen utgaşykly integrasiýada bolandygyny görmek mümkün. Munuň diňe tire-taýpalarda däl-de, halklaryň etniki taýdan baglanyşygyny öwreneniňde-de şeýledigini görmek bolýar.

Türkmen halkynyň iri taýpasynyň biri olan nohurlylar hem şol umumylyga degişlidir. Mysal üçin nohurlylarda öwezgeldi, garadaşly tireleri bar. Bu iki tiräniň gelip çykyşyny yzarlasaň, olar ýemrelilere baryp direýär. Ya bolmasa bahar tiresiniň kökleri garagoýunly türkmenlere we baharly taýpasyna çenli uzaýar. Munuň özi nohurlylaryň geçmişde salyrlar ýaly konfederasiýa režiminde ýaşandygyna güwä geçýär. Nohurlylaryň hoja tiresi-de "nohur konfederasiýasynyň" düzümini emele getiren iri tireleriň biridir.

Bütin Türkmenistandaky hojalar ýaly nohur hojalary hem özlerini Hezreti Muhammet Pygamberiň (s.a.w) gyzy Patma (r.a) bilen Pygamberimiziň doganoglany Hezreti Alynyň (r.a) nikasyndan olan nesillerinden hasaplayarlar. Yöne Nohur hojalary öz şejrelerine laýyklykda üç topara bölünýärler. Ol toparlaryň biri (Eýran hojalary) häzir kümmeti Magtymguly (öñki Garrygala) etrabynyň Hojagala obasynda ýatan Seýit Nejepiniň nesillerindendir. Kümmetiň üstündäki plitanyň yüzünde saklanyp galan ýazgyda 1726-1727-nji ýyllar görkezilipdir. Hywa hojalarynyň genealogiýasy bolsa Şyh Şerepdenden başlanýar. Şyh Şerebiň ady Abulgazy Bahadyr hanyň

"Şejerei Terakime" ("Türkmenleriň şejeresi") atly ylmy traktatynda Ärsary baýyň döwürdeşidigi we oña "Muin-al murid" ("Müritlere gollanma) kitabyny ýazyp berendigi barada agzalýar. Häzir Nohur obasynda Şyh Şerebiň zyýarat edilýän kümmeti bar. Bu ýerde köne Ürgenç Şyh Şerebiň ady dakylan nesli (ýa-da ýegeni) jaýlanypdyr diýip hasap edýärler (käbir hojalaryň pikiriçe, Nohurda jaýlanan Şyh Şerep olaryň urug baştutanydyr). Üçünji topar, ýagny "ekme" hojalar Eýranda jaýlanan Seýit Büzrügiň nesilleri hasaplanýar.

Seýit Nejepi, Seýit Jemaleddin we Seýit Büzruk üçusi dogan bolupdyr. Seýit Jemaleddiniň Ahal welaýatynyň Ak bugday etrabynda kümmetiniň bardygyny köpüñiz bilyän bolsaňyz gerek.

Eýran we Hywa hojalary "ekme" hojalary öz garyndaşlary hasaplaýar. Emma Eýran hojalary (esasanam uly ýaşly nesil) Hywa hojalaryny öz garyndaşy hasaplamaýarlar. Hywa hojalary olary öz garyndaşy hasap etjek bolup duranoklar. Bu toparlaryň biri-birinden aýrybaşgalaşmagy olaryň nebere mazarçylyklarynyň ozal dürli-dürlü ýerlerde bolanlygyndan-da görünýär. Hywa hojalary ölülerini obanyň ortarasynthaky köne mazarçylykda Şyh Şerebiň guburynyň töwereginde jaýlaýan ekenler; Eýran hojalary ölülerini öz ata-babalarynyň jaýlanan ýeri bolan Gümmez Öwlüýä hüjresiniň töwereginde jaýlaýan ekenler. "Ekme" hojalar bilen Eýran hojalarynyň mazarçylygy bolsa umumy bolupdyr.

Nohur ýaşulylary Eýran hojalary bilen Hywa hojalarynyň biri-birinden aýrybaşgalaşmagynyň sebäplerini düşündirenlerinde XIX asyryň ahyrynda Nohurda Goçmyrat ahun bilen aralarynda dörän sowuklyga baglanychdyrýarlar.

Nohur hojalary häzirki wagtda Baharly etrabynyň Nohur, Magtymguly etrabynyň Kürüzdeý we Durdyhan obalarynda köpcülikleýin ýasaýarlar. Hojalaryň özboluşly dini garaýylary bar. Nohur hojalary özlerini beýleki tirelerden aýry tutjak bolup durmaýar. Gyz bermek we gyz almak meselesinde olar beýleki tireler bilen doly garyndaşlyk gatnaşygyny saklaýarlar. Muňa garamazdan häzirki wagtda Mary welaýatynda ýasaýan hojalaryň köpüsü munuň tersine we oñardyklaryndan beýleki tireler bilen garyndaşlyk gatnaşygyny açmakdan gaça durýarlar.

Nohur hojalarynyň özboluşly dini garaýylaryny öwrenmek üçin ýeke-täk çeşme il arasynda aýdylýan gürrüňlerdir. Şeýle hem nohur hojalary barada rus alymy W.N.Basilowyň "Yslamda keramatlylar kulty" kitabynda agzalyp geçilýär.

Geliň, il arasynda dilden-dile geçip aýdylýan gürrünlere we ýokarda ady geçen kitaba esaslanyp toplan gyzykly maglumatlarymyzyň käbirini bilelikde okalyň.

■ Bugdaý orup desse baglaýan jynlar

Bir baýyň uly bugdaý meýdany bar ekeni. Şyh Şerep gedäý geýimini geýip, onuň ýanyna baryp: "Orakçy gerekmi?" diýip sorapdyr. "Gerek. Seniň ýeke özüň köp iş edip bilmersiň, şonuň üçin gyrasyndan bir zolak oraý" diýipdir-de, öýüne gidip, Şyh Şerep üçin çal bilen çörek alyp gelipdir. Görse bugdaý meýdany bütinleydikti diýen ýaly orlupdyr, diňe ortarasında bir azajyk ýer galypdyr, Şyh Şerebiň özi bolsa depäniň üstünde otyr. Baý oña çal bilen çöregi uzadypdyr-da, bugdaýly meýdana göz aýlapdyr: görse bugdaýyň öz-özi orlup, desse baglanýae ekeni. Baý oña geň galyp, öz münýän atyny Şyh Şerebe bagışlapdyr. Şyh Şerep almajak bolypdyr, emma oña zor bilen "Seniň paýyň diýip aldyrypdyr. Görlüp oturylsa, bugdaýy jynlar oranmyşyn.

Bu hikmetli rowaýaty Baharly etrabynda ýasaýan şyhlar özleriniň Horezmde ýaşap geçen urug kethudalary Pakyr şyhyň ady bilenem baglanyşdýrýarlar.

■ Derýanyň düýbündäki gowakdan tapylan sapak

XVIII asyryň ikinji ýarymynda Eýran şasynyň dikmesi Ryzaguly han nohurlarylaryň hemmesini zor bilen Eýranyň Diwin diýen ýerine geçirürýär. Nohur hojalary hem bu aýy kysmata sezewar bolupdyrlar. Zahyt hoja Diwinde aradan çykýar. Onuň ogly Sultan hoja atasynyň meýdini Diwinde jaýlamana Nohura eltendigi üçin Ryzaguly han onuň gözünü oýdurýar. Nohurlylar Diwinde dokuz ýyl ýaşapdyrlar (başga bir maglumata görä hasam köp). Türkmenleriň ganym duşmany Ryzaguly han aradan çykandan soňra nohurlylar topar-topar bolup gadymy mekanlary bolan we eýýäm birnäçe ýyllap ýaşalmandygy üçin ot-çöp basyp başlan Nohur

jülgésine dolanyp gelmäge başlaýarlar.

Hojalaryň içinde Diwine barman Hywa gaçyp gidenleri hem bolupdyr. Olaryň biri hem Mämmet hojadır.

Bir gezek Hywa hany oglunuň öýerýär. Emma onuň ogly "baglanan" ekeni. Han Mämmet hojany çagyryar. Han hoja gelenden oňa: "Atyňdan düşme-de meniň oglumy aç" diýipdir. Mämmet hoja böwrüni diňläpdır-de: "Ýagşy. Ýöne men bihuş bolup ýykylsam, kelläm daşa degip, ölmegim mümkün" diýipdir. Han 30 adama Mämmet hojanyň daşynda taýýar bolup durmagy buýrupdyr. Hoja başyna donuny büräp, eýeriň gaşynyň üstüne egilipdir. Bir haýukdan soň hoja öý boýy ýokary zyňlyp, howadan nämedir bir zady garbap alypdyr-da, bihuş bolup, töweregindäki adamlaryň eline ýykylmypdyr. Onuň düwülgı ýumrugyny her näçe açjak bolsalar-da, hiç kim açyp bilmändir. Diňe "Ýasin" okalandan soň ol özüne gelip, bulam-bujar bir topbak sapagy eliniň aýasynda goýup, hana uzadypdyr. "Näme beýle uzak wagtlap özüne gelmediň?" diýip han sorapdyr. "Seniň ogluňy al baglapdyr (al jyndan-da güýcli bolýarmışyn). Menin jynlarymyň bu zady gözlemedik ýeri galmady; ahyrsoňy bir derýanyň düýbündäki gowakdan tapdylar" diýip, hoja düşündiripdir. Başga bir wariant boýunça, Mämmet hoja eýeriň gaşynyň üstüne egilip, uzak wagtlap ýatypdyr, soň bolsa gara dere batyp, gönülipdirde hana bir bölejik çit uzadypdyr (şol çit bölejigi bilen jadylanypdyr). Şonda ol: "Seniň ogluňy jadylan jyn deňziň düýbünde ýasaýan ekeni; ony tapaýmak maňa ýaman kyn düşdi, men muny kapyr jynlar bilen göreşip aldym" diýipdir. Han oňa aklyk hökmünde uly mellek ýer, dört ýap suw, kemer (Hanyň beren aklygy diýlip hasaplanýan kemeriň ýarysyny Hywa hojalary henizem nebere ýadygärligi hökmünde saklap ýörler) we başga-da birentek zat beripdir.

■ "Patyşalaryny" taşlap gaçyp giden jynlar

Günleriň birinde bir dälini düýä mündürip Nohura, Öwez hojanyň ýanyна alyp ugrapdyrlar. Ol däliniň adamlara erjeşyändigine görä eli-aýagy daňylgy ekeni. Nohuryň çetine baryp ýetenlerinde ýaňky däli ýanyndaky garyndaşlaryna yüzlenip,

elini-aýagyny çözmeklerini haýış edipdir, emma ol gaçyp gider ýa-da uruşmaga başlar öýdüp, onuň el-aýagyny çözäge ýürek edip bilmändirler. Öwez hoja misli olara eýýäm garaşýan ýaly bolup, olaryň öñünden çykypdyr-da, şol bada onuň el-aýagyny boşatmagy buýrupdyr. Ýaňky näsag adam Öwez hoja bilen saýhally salamlaşypdyr, özünü sag adam ýaly alyp barmaga başlapdyr. Çay başında ol şeýle gürrüň beripdir: "Ozal men tagtyň üstünde oturan patyşadyryn öýdýärdim. Töweregimde wezirlerim, nökerlerim, goşunym bardy. Meni Nohura alyp ugranlarynda goşunymyň arasynda agzalalyk başlandy. Goşunymyň bir bölegi: "Biz-ä Öwez hojanyň ýanyна gitmäge gorkýarys" diýip, meniň ýanymdan gitdi. Birentekleri ýolda galdy. Emma goşunymyň bir bölegi meniň ýanymdan gitmedi. Olar: "Gorkma, Öwez hoja hiç zat edip bilmez" diýdiler. Ýone welin Nohura golaýlaşdygymyzça olaryň hatarlary selçeňledi. Ahyrsoň obanyň çetine gelenimizde meniň galan jynlarym: "Biz biraz bolup galdyk, şonuň üçin biz Öwez hojanyň ýanyна baryp bilmeris" diýdiler. Men olary ýanymda saklajak bolup şunça ýalbarsam-da, ýitirim bolup gitdiler. Ine, şondan soň men düýäniň üstünde el-aýagyň bagly ýatandygyny görüp, el-aýagyň boşatmaklaryny hossalrarymdan soramaga başladym". Öwez hoja bolsa şeýle diýipdir: "Siziň Nohura baka gelýäniňizi meniň jynlarym maňa habar berdiler. Men bar güýjumi toplap, taýýarlandym. Elbetde, ata-babalarym-da kömege geldiler. Ine, şonuň üçin seniň jynlaryň gorkup, seniň bilen gelip bilmändirler".

■ Başyny alyp giden jyn

Günlerde bir gün Öwez hojany ýeldirgän bir näsagy "okamaga" Sumbar jülgesiniň ugrundaky Uzyntokaý obasyna çagyrypdyrlar. Hoja içerik giren badyna adamy näsagliдан jyna gözü düşüpdir. Şonda ol jyn ýaňky hoja ýüzlenip: "Eger sen meniň hazırlı urmakçy bolýan başga bir adamymy okamaga barmaryn diýseň, men gideýin" diýipdir. Öwez razylyk beripdir. Jyn onsoň: "Men Garrygala gidip, bir baýyň gelinligini urjak" diýipdir-de, çykyp gidipdir. Nähoş şol bada gutulypdyr. Öwez hoja uzakly gün Uzyntokaýda bolupdyr. Ol gaýtmakçy bolup ata atlanyp

durka, Garrygaladan bir adam gelip, bir baýyň birdenkä ýeldirgän gelinligini bejermegi haýış edýändigi hakyndaky habary getiripdir. Öwez hoja munuň ýaňky jynyň işidigine düşünip, aýak diräp, ol ýere gitmejek bolupdyr. Emma ahyrsoňy ony razylyk bermäge mejbür edýärler. Öwez hoja baýyň öýüniň işigine barypdyr-da, ur-tut atyndan düşüp, içerik giripdir hem-de doga okap we: "Sen bu ýere gelerçe kim bolupsyň?" diýip, ýeldirgän zenany gamçylamga başlapdyr. Jyn oña: "Hoja! Sen barmaryn diýip söz berseňem geläýdiň. Şeýdeniň üçin men seniň öz gyzyň uraýjak" diýipdir-de sumat bolup gidipdir. Baýyň gelinligi bolsa gutulypdyr. Öwez hoja baýyň atyny alyp, derrew Nohura ugrapdyr. Aýyderede atyny çalşyryp, hä diýmän Nohura baryp ýetipdir. Görse gyzy näsaglapdyr. Ýene-de jyny gamçylamaga we "Sen bu ýere gelerçe kim bolarsyň?" diýip azm urmaga başlapdyr. Jyn bolsa oña: "Öwez hoja, sen indi maňa gün berjek däl öýdýän, men asyl şu jelegaýlardan çykyp gitjek diýipdir. Şeýdip betpäl jyn başyny alyp gidýär we hojanyň gyzy sag-aman gutulýar.

■ Penjireden zyňylan jynlar

Bir gezek Ýakup hojanyň ýanyna tekelerden biri aýaly bilen gelip, özuniň baglylygyny aýyrmagy haýış edende, Ýakup hoja olary aýratyn bir otaga eltipdir, goňşularynyň bolsa birnäçe wagtlap köçede görünmezligini maslahat beripdir: "Häzir meniň jynlarym "bagly" nähoşyň jynlary bilen söwesmäge gelerler". Hojanyň arwahlarynyň nähoşyň arwahlarynyň garşysyna görüşleri hekaýatlaryň birinde şeýle ýatlanýar: "Gapy açyldy welin içerik birnäçe adam gelip girdi. Olar meniň tögüregimde oturan arwahlarymy penjireden daşaryk zyňşdyrmaga başladylar. Men olardan: "Maňa höwürlik üçin iň bolmanda birini beri goýuň!" diýip haýış etdim, emma arwahlarymyň iň soňkusyny-da çykaryp taşladylar. Şondan soñ men özümiň gutulandygymy duýup galdaym.

Ýene bir gezekde Ýakup hoja bir ýeldirgän adamy telim sagatlap okapdyr. Bu öýde ýasaýan beýleki adamlaryň öýe girmeklerine ahyrsoňy rugsat berlende, olar Ýakup hojanyň gara dere batyp,

gözlerini gyzardyp oturandygyny görüpdirler. Ol şonda şeýle diýipdir: "Bu däliniň jynlary tas ýeňipdi. Eger meniň jynlarym asgyn çykaýan bolsa, onda ol däliniň jynlar ordasy däliniň özünü-de, meni-de öldürerdiler".

Ýakup hojanyň görkezen keramatlary hakynda il arasyndaky gürrüňler juda kän. Bu beýik şahsyýet 1937-nji ýylyň tuthatutlugynda bolşewikler tarapyndan tussag astyna alynýar we soňra türmede şehit edilýär. Azym işsanyň Aşgabatda ilki jaýlanan ýerinde ýanaşyk depin edilen Ýakup hojany soňra Nohura äkidilip jaýlaýarlar. Şonda mazar açylanda Ýakup hojanyň bedeniň hiç hili bozulman ýatandygyny, hatda aýagyndaky ädigininem ýaldyrap durandygyny öz gözleri bilen gören adamlar häli-häzirlerem haýran galmak bilen ýatlaýarlar. Megerem "Şehitler ölmez!" diýen hikmetli jümläniň manysy şundan gelip çykýan bolsa gerek.

■ "Mämmet daýy, ýetişeweri!"

Bir gezek Öwez hoja obalaryň birinde bir dälini okaýan eken. Däli oña: "Eger güýjüne göwnüň ýetýän bolsa, meniň elimi çöz-dä!" diýipdir. Hoja beýleki adamlara onuň elini çözmeği buýrupdyr. Soňra ol aýagyny çözmeklerini haýış edipdir. Onsoň onuň aýagyny-da çözüpdirler. Şondan soñ ýaňky däli ýerinden turupdyr-da hojanyň üstüne topulypdyr. Olar çaknyşmaga, göreşmäge başlapdyrlar. Däli ökde çykyp ugrapdyr. Öwez hoja: "Mämmet daýy, kömege ýetişeweri!" diýip gygyrypdyr. Şol wagt Mämmet hoja başga ýerdäki nohurlylaryň arasynda ekeni. Birdenkä ol egnindäki possunyny çykaryp, bürenipdir-de, hol beýlede ýere ýatypdyr. Bir haýukdan soñ ýerinden turup, özuniň aňk-taňk bolan obadaşlarynyň arasyna goşulypdyr. "Hojam, näme boldy?" diýip, kimdir biri sorapdyr. "Häzir Eýranda Öwez hoja birini okaýar. Däliniň jynlary onuň arwahlaryndan ökde çykyp ugrapdyr, şonuň üçin onuň jynlarynyň iki sanysyny meniň ýanyma iberip, kömek sorady. Men öz goşunymyň bir bölegini oña kömek bermäge iberdim. Öweziň goşuny meniň goşunym bilen birigip, häzir däliniň jynlaryny ýeňdi. Obadaşlary ynanmandyrlar. "Öwez hoja ertir aşsamara Nohura gaýdyp geler. Onuň özünden sorap

göräýiň" diýip, Mämmet hoja jogap beripdir. Şol günüň ertesi nohurlylar birnäçe adama Öwez hojany ýolda, obanyň çetinde garşylamagy tabşyrypdyrlar. Ol adamlar Öwez hojany görüp, onuň nirede bolandygyny, näme iş edendigini soraşdyrmaga başlapdyrlar. Öweziň gürrüni Mämmet hojanyň aýdanlaryna dogry gelip duranmyşyn.

Dälini okamak ýeňil iş bolmandyr. Eger-de däliniň jynlarynyň güýji agdyk gelse, hoja özünüň öñki güýjüni ýitiripdir, näsaglapdyr. Şol gezek däliniň jynlaryny ýeňip bilmän, Mämmet hojany kömege çagyran Öwez hojanyň şondan soň bilinde agyry peýda bolupdyr. Hatda Patyşa hojanyň bir däliniň jynlaryndan ýeňilip aradan çykandygy barada rowayatlarar bar.

■ Nesilden nesile geçen guşagyň syry

Hojanyň ygtyýaryndaky jynlar hoja öлenden soň onuň oglunyň tabynlygyna ýa-da eger onuň ogullarynyň arasynda mynasyp adam bolmasa (ýa-da "olaryň güýji bolmasa") onuň garyndaşynyň ygtyýaryna geçýärmişin. Hywa hojasynyň biri öz biline "goşunly" garyndaşy guşagyny guşandan soň "goşunly" bolupdyr diýip rowayatlar bar. Hut şonuň ýaly ýol bilen Mämmet hoja "öz eli bilen" "goşunynyň" bir bölegini ogluna, ýagny Myrat hoja berenmiş we agtygy İşan hoja "goşun" bermäge synanyak edenmiş. Ol ölmeginiň öñ ýanynda İşan hoja yüzlenip: "Men özümiň jyn goşunymyň bir bölegini saňa bermekçi bolýaryn" diýipdir. İşan razylyk beripdir. Onsoň Mämmet hoja ony "Nohur galasy" diýilýän ýere äkidipdir-de şeýle buýruk beripdir: "Şu ýerde dur-da günorta ~ Jirjiri deresine tarap seret, hiç zatdan gorkma: gözüne her näme görünse-de, saňa her näçe söz gatsalar-da kelam agyz söz aýtma. Şu synagdan batyrgaý geçip bilseň jyn goşunlarymyň bir bölegini alyp bilersiň". Şeýle diýip Mämmet hoja öz ak guşagyny agtygynyň biline pugta dartyp guşapdyr. İşan hoja bir bölek atly goşunyň Jirjiriden çykyp, göni özüne tarap gelýänini görüpdir. Goşunyň serkerdesi: "Bu guşakly adam kimkä? Hany golaýrak baryp, barlap gelin" diýipdir. Goşundan birnäçe adam İşanyň golaýyna gelip, daşyna aýlanmaga, guşagyny elläp görmäge başlapdyr. İşan hoja durup

bilmän: "Aýrylyň daşy whole!" diýip gygyrypdyr. Şonuň üçin Mämmet hoja oňa: "Sende bilim bar, ne-de batyr ýurek; sen jynlary saklap bilmersiň" diýipdir. Işan hojanyň görüp duran goşuny gaýyp bolup gidipdir.

Şondan soñ Mämmet hoja öz goşunyny üç ýaşlyja agtygy Ýakup hojanyň ygtiyaryna bermegi ýüregine düwüpdır. Bilindäki guşagyny çözüp, ony agtygynyň biline guşapdyr-da doga okamaga başlapdyr, soñ bihuş bolup ýykylýpdyr. Onuň ýüzi öliniň ýüzi ýaly ak esgi bolupdyr. Bu dessura howsala bilen seredip duran aýallar: "Waý, ol neresse ölýär-le!" diýip gygyryşypdyrlar. Mämmet hoja guşagy çözüpdir welin, oglanjyk özünü dürsäpdir. Mämmet hoja: "Nähak gygyryşdyňz; eger ol ýene azajyk wagt guşakly ýatan bolsa, men oňa has köp goşun berip bilerdim" diýipdir. Bu rowaýatyň başga bir wariantynda şeýle diýilýär. Mämmet hoja aýal-ebatatlaryň gyk-bagyna pitiwa etmän, doga okamak bilen boluberipdir. Ýakup üç gezek ölüp, üç gezek direlipdir. Şondan soñ Mämmet hoja töweregindäkilere "Men ölenimden soñ ol meniň ornumy tutar" diýipdir.

Ýakup hoja öz guşagyny ogullaryna ýa-da agtyklaryna aýny wagtynda guşap bilmändir. Şuňa görä, ol bolşewikler tarapyndan şehit edilenden soñ onuň jynlary eýesiz galypdyr. Birentekleri ol jynlar Ýakup hojanyň nesilleri bilen aragatnaşyk açjak bolup telim gezek synanyşyk edipdirler diýip pikir edýärler. Günlerde bir gün Ýakup hojanyň agtygy gijäniň birmahaly násaglap, bihuş bolypdyr. Onuň agzy gyşarypdyr, şondan soñ ol bir aýlap ýassygyndan başyny galdyryp bilmändir. Onuň gözüne adam kölegeleri görnüp ugrapdyr. Ony Eýran hojalaryndan bir hoja okapdyr, şondan soñ onuň keseli aýrylyp gidipdir.

Ol hoja násaglamagyň sebäbini şeýle düşündiripdir: "Seniň atababalaryň jynlary hazır eýesiz gezip ýörler. Saňa ýoldaş boljak bolupdyrlar. Emma sen sowatsyz, arapça bileňok, jynlara ygtiyár etmek üçin güýjüň ýok; ine, şonuň üçin olar seni urupdyrlar. Meniň goşunym olary kowdy. Indi hiç zatdan gorkma. Jynlar seni öz gününe goýjakdyklaryny aýtdylar".

Garry hoja aradan çykandan soñ günlerde bir gün göze dürtme garaňky gijäniň içinde Öwez hojany iki sany adam oýadyp: "Seni

biziň patyşamyz Gyzyllyk (köne mazarçylyk) diýen ýere çagyryar. Gorkma-da biziň yzemyza düş. Ýone egniňde düye ýüñünden dokalan geýim bolmasyn" diýipdirler (aýtmaklaryna görä jynlar düye ýüñünden gorkýarmış). Tirkeşip ugrapdyrlar. Öwez hoja baryp görse, dagyň eteginde birentek adam telim ýerde ot ýakyp oturanmyşyn. Jynlaryň iki sanysy Öwez hojany tagtyň ýanyna eltipdir. Tagtyň üstünde bolsa jynlaryň patyşasy (birwagt Öwez hoja Sumbaryň kenarynda gyz sypatynda duş gelen jyn) oturanmyşyn.

Jynlaryň patyşasy bolan oña ýüzlenip: "Men seni öň bir gezek synap görüpdim. Sen jynlara ýolbaşylyk edip bilersiň. Şuňa görä, seniň ata-babalaryň jynlaryny men seniň ygyýaryň berýärin" diýipdir. Öwez hoja bir agzam geplemändir. Gyz: "Oňa guşak guşaň" diýip buýrupdyr. Jynlaryň iki sanysy goýun (geçi) içegesinden işilip, birnäçe ýerinden düwünlenen incejik bir kirşi alyp, nämedir düşünksiz sözleri aýdyp, kirşi Öwez hojanyň biline guşapdyr. Patyşa gyz: "Düwünleriň her biri bir goşun bölümünü alamatlandyrýar. Saňa olaryň kömegini gerek bolanda, düwuniň adyny tutup, oňa eli i degräýgin" diýip düşündiripdir. Düwünleriň adyny-da aýdypdyr.

Jynlaryň guşan guşagy onuň eýesinden özge adamyň gözüne görünmeýärmişin. Onuň nähili guşalýandygy: geýmiň üstündenmi ýa astyndanmy, belli däl. Umuman bu barada anyk maglumat saklanyp galmandyr. Ýone ol guşagyň owadan, zerlidigine, bezeglidigine we biri-biri bilen birikdirilen birnäçe bölekdendigine ynanýarlar.

■ Zenan sypatly jynlar

Bir gezek beýik dagyň depesinde Mätihan hoja (XVIII asyrda ýaşap geçen) bir gyza duş gelipdir. Ol gyz özi bilen güýç synanyşmagy teklip edipdir. Mätihan hoja razylyk beripdir we doga okap göreşde üstün çykypdyr. Mätihan onuň adam däldigini aňyp, pyçagyny çykarypdyr welin, ýaňky gyz: "Dur, meni öldürme, men jynlaryň patyşasy; men saňa köp haýyr getirerin. Al, men saňa heýkelimi (teletinden tikilip, doga ýazylan kagyzlar salynan kiçeňräk sumkajyk) bereýin" diýipdir. Mätihan

hoja onuň heýkelini alypdyr. Jynlaryň ol hökümdary oňa birentek goşun beripdir. Heýkelde ähli jynlaryň adynyň sanawy bolmalydyr diýip hasap edilýär. Eýran hojalarynyň aýtmaklaryna görä, olarda ozallar nesilden-nesle berilip gelýän heýkel barmyşyn. Kimde heýkel bar bolsa, arwahlar şoňa boýun egipdir. Ol heýkeliň içinde jynlaryň patyşasynyň doga sözleri ýazylan eliniň şekilini görkezýän kagyz bar ekeni diýip, ýaşulular aýdýarlar. Ol heýkeli Eýrana göçüp giden hojalaryň biri öz ýany bilen alyp gidenmişin.

Mätihan hoja aradan çykandan soň ýokarda agzalan gyz Gezdepe dagynyň üstünde Garry hoja duş gelipdir. Garry hoja uçursyz ylymly adam bolupdyr, şonuň üçinem ol göreşip gyzy ýeñipdir. Gyz oňa: "Men seniň ata-babalaryňa kän kömek beripdim. Seni synap gördüm welin, senem jynlara eýelik edip biljek ekeniň" diýipdir. Garry hoja şeýdip ondan heýkeli alýar. Öwez hoja ol gyza Sumbaryň kenarynda duş gelipdir. "Öwez hoja ~ diýip ol gyz yüzlenipdir ~ siziň neberäñizde biziň heýkelimiz bolmalydyr. Şony bersene". "Hany, bärik gel. O nähili heýkel?" ~ "Eger men saňa gerek bolsam, özüň geläý" diýip, gyz garşy çykypdyr. Öwez hoja derýanyň aňyrky kenaryna towsup geçipdir, emma gyz gaýyp bolup gidipdir. Hoja bu ýerde üýtgeşik ahwalyň bardygyny aňyp, doga okapdyr. Ol bu hadysa barada Garry hoja gürrüň beripdir. Garry hoja bolan wakany hiç kime aýtmazlygy maslahat beripdir: "Men ölenimden soň biziň jynlarymız seniň ygtyýaryňa geçirler. Seniň ýoldaşyň bolarlar". Jynlaryň Öwez hoja ikinji gezek sataşyp oňa guşak we heýkel berişlerini bolsa ýokarda beýan edip geçdik.

Öwez hoja ýogalandan soň onuň jynlary birnäçe ýyldan soň Naky hojanyň ýanyna gelipdirler.

Bir gezek Naky hojanyň bir özi Arçmandan Nohura gaýdyp gelýän ekeni. "Bäşkötel" diýen ýerde ol dynç almakçy bolupdyr. Suwdan gana içip, ol çeşmäniň gözbaşynyň ýanynda gyşarypdyr. Ol uklap-uklamanka töwereginde bir süri owlak-guzy peýda bolup, diňe daň atandan soň gaýyp bolupdyr. Bu ahwalaty Nohur ahuny şeýle ýorupdyr: "Olar seniň ata-babalaryň jynlarydyr. Gorkma. Olar saňa ýoldaş bolmak isleyärler". Şol wakadan soň Naky hoja däli-telbelere şypa bermegi başaryp ugrapdyr.

Naky hojanyň gubury Sumbar derýasynyň boýundaky Hojagala obasynda ýerleşen Seýit Nejepiniň kümmetindedir.

Jynlaryň patyşasy bolan, ýokarda agzalan "gyz" Naky hojanyň oglı Gurbanmyrada-da Sumbar derýasynyň boýundaky Hojagala obasynyň golaýynda bugday orup ýörkä gözüne görnüpdir. Atababalary ýaly, olam ýaňky gyz bilen güýç synanymaga razy bolupdyr, emma göreşmäge başlanda bihuş bolup ýykylypdyr. Ony Goçmyrat ahun okapdyr. Kyrk gündenmi, ýarym ýyldanmy, ol gutulypdyr, emma dili peltek bolup galypdyr. Goçmyrat ahun oña: "Ata-babalaryň jynlary seniň ygytyarynda galypdyr" diýenmiş. Şonuň üçin Gurbanmyrat hoja medresäni tamalsasa-da, ahun oña pata bermändir. Muňa garamazdan Gurbanmyrat hojanyň (tutulýan ady Gurbanmyrat eke) görkezen keramatlary il agzyndan düşmän gelýär. Mundan 10-15 ýyl öñki garrylar Gurbanmyrat ekäniň suwy tersine akdyrandygyny, ýylanyň guýrugyna elini ýetirende onuň gamça öwrülendigini, ýa-da duran haýata münende, haýatyň at bolup çapyp gidendigini gözleri bilen görendigi barada gürrüň berýärdiler.

Nohur hojalarynyň il-günüň derdine ýaramagy arkama-arka özlerine däp edinmegi "Molla mollany, däli hojany halar" diýen nohur nakylynyň döremegine getiripdir.

■ Sözsoňy ýerine

Türkmen halkyny bir uly daragta meñzetsek, tire-taýpalary ol daragtyň şahalary diýip göz öňüne getirsek dogry bolardy. Tire tapawudyny saklamak aýyp däl. Muňa tireparazlyk diýip düşünmek ýalňyşdyr. Barmaklar aýry bolup biler, olary emeli ýagdaýda birikdirmek mümkün däl, munuň hiç hili manysy hem ýok. Emma ol barmaklaryň bir goldadygyny, bir goluň bolsa, bir bedendegini ýatdan çykarmalyň. Barmaklary goldan, goly bedenden goparyp taşlamak asla bolmajak zatdyr. Çeşmäni yzarlasaň çáýa, çáýy yzarlasaň derýa, derýany yzarlasaň deňize äkidişi ýaly, türkmeniň haýsy tire-taýpanyň aňyrsyny yzarlasaň, ol ya-ha oguzlara, ýa-da beýik turanlylara baryp direýär. Aslynda türkmen halky oguzlar bilen turanlylaryň garylyp-gatylmagyndan formulirlenen halkdyr.

Şeýle-de bolsa asyrlaryň dowamynda ýuze çykan dürli taryhy prosesleriň netijesinde, türkmen halkynyň etnosyna arap, pars, täjik, mongol halklaryndan hem gelip goşulanlar az bolmandyr. Türkmenleriň özi hem dünýäniň dürli halklarynyň etnosyna az täsirini ýetirmedi.

Nohur hojalarynyň aňyrsy hem Pygamberimiziň (s.a.w) pæk nesline çenli uzaýan öwlat şejelereleriň biridir. Hojalaryň türkmen halkynyň arasyňa gelip goşulmagy diňe biziň öz bähbidimize bolupdyr. Biziň pikirimizce hojalaryň aňyrsynyň Pygamberimize (s.a.w) çenli uzaýandygy, we olaryň nohurly taýpasyny emele getirýän esasy tireleriniň biri bolandygy hem nohurlylaryň beýleki tirelere garanyňda dini däp-dessurlara has ýakyn durmaklaryna belli bir derejede täsirini ýetirýän bolmaly. Nohur hojalary özlerini nohurlylaryň aýrylmaz bölegi hasaplaýarlar. Gynansak-da başga ýerlerde beýle däl. Mysal üçin Marydaky hojalar özlerini beýleki türkmen tirelerine kän bir degişli hasap edesleri gelenok. Ýogsam bolmasa olaryňam asly Nohurdan Hywa baran hojalara baryp direýär. Bu ownuk meseläniň wagtyň geçmegi bilen undulyp gitjegine ynanýarys.

Her bir tire öz aslyny bilmäge haklydyr. Öz aslyny bilmek beýleki tireler bilen jana-jan dogandygyň bilmekdir.

Biz käte taryhymyzy öwrenmekde çeşmeleriň juda azlygyndan zeýrenmegi gowy görýärис. Emma öwrenjege, il-halk üçin bir zatlary etmek isleýäne çeşmeden köp zat ýok. Esasy zat ol çeşmeleri toplamak, seljermek we öwrenmek gerek. Mysal üçin biz makalamyzyň başynda hojalaryň urug kethudasy Şyh Şerebiň Abulgazy Bahadır hanyň kitabynda ady geçýändigini we onuň Ärsary baba dini meseleler boýunça "Müritlere gollanma" atly kitaby ýazyp berendigini agzap geçdik. Şyh Şerep hojanyň ady "Ýusup-Ahmet" dessanynda hem geçýär. Dessanda oña işan, ussat, pir diýip ýüzlenilýär. Dessanyň gahrymanlaryndan biri Şyh Şerep hojanyň müridi bolýar. Görüşüz ýaly edebi-çepeý ýadygärliklerimizi-de derňäbersek, bizi biri-birimize has doganlaşdyrjak, ýakynlaşdyrjak gzyykly maglumatlar tapylyp durjak.

taýýarlandы.

Taryhy makalalar